

Novi helikoni in nove možnosti

Novi helikoni so družina glasbil, ki so nastala po zamisli in pobudi pisca tega besedila v letih od 2004 do 2012. V uresničitev projekta so ga gnali prvinsko hotenje ustvariti nekaj novega, lepega, izvirnega in edinstvenega, pa strokovna želja prispevati k razvoju in izpopolnitvi zvočnega medija, ki se razvija že vse od časa, ko je človek začel obdelovati žlahtno kovino. Novi helikoni so tako sad več kot dve desetletji trajajočega raziskovanja, izobraževanja ter praktičnih izkušenj tako na področju glasbenega ustvarjanja, poustvarjanja kot tudi poučevanja. Zastavljena maksima je bila narediti glasbila, ki poslušalcu dajejo največjo možno zvočno lepoto in obenem zmorejo najširši izrazni razpon in zvočno tehtnost ter so zategadelj dobrodošel glasbeni izziv skladateljem, da ustvarijo nove umetnine, obenem pa so ob hotenemu pragmatizmu, porojenemu iz védenja in dolgoletnih praktičnih izkušenj tudi glasbila, ki so za razliko od večine do zdaj obstoječih sorodnikov helikonov lahko učljiva in glasbeniku poustvarjalcu prijazna za uporabo.

Temeljna zamisel gradnje novih helikonov temelji na zlategem rezu, to je razmerju, ki je vgrajeno v stvarstvo vsega najbolj popolnega tako v naravem kot tudi v umetnem svetu, vključno s človeškimi telesi; ob upoštevanju tega čarobnega razmerja pa je izdatno podprta še z ostalim védenjem in znanjem akustike. Tehtni argumenti, predstavljeni prvič na mednarodni stro-

kovni konferenci svetovnega združenja tubistov ITEA - ITEC 2004 v Budimpešti, ter dodatna podpora več uglednih umetnikov in strokovnjakov z vsega sveta so zadostovali, da je eden najuglednejših proizvajalcev trobil – Wenzel Meinel/Melton iz bavarskega Geretsrieda – sprejel izziv in na piščevo pobudo, zatem pa seveda z znanjem svojih vrhunskih strokovnjakov ter z rokami svojih največjih mojstrov izdelal glasbila, kakršnih dotlej še ni bilo. Od Budimpešte pa do danes – še ne v enem desetletju – so novi helikoni že navdušili tako strokovno javnost kot poslušalce v Sloveniji, ZDA, Italiji, Nemčiji, Avstriji, Srbiji, na Hrvaškem, v Latviji, Franciji in Španiji. Vzporedno z umetniško promocijo novih glasbil so se postavljali tudi temelji poučevanja helikonov, pri čemer so se zelo kmalu pokazale vse njihove prednosti ter se z njimi premikale meje tistega, kar je morebiti še do včeraj veljalo za nemogoče.

Na srečo in hkrati s pomembno podporo odločilnih kolegov iz stroke sta bila ob prelomu tisočletja – natančneje na 3. in 9. seji nacionalne komisije za vsebinsko prenovu glasbenega šolstva (27. 2. 2002 in 17. 2. 2003) ter na 49. in 56. seji Strokovnega sveta RS za splošno izobraževanje (11. 4. 2002 in 20. 3. 2003) – potrjena tudi učni načrt in predmetnik, ki odpirata zakonito podlago za poučevanje teh glasbil v slovenskem uradnem glasbenem šolstvu. Namreč prav takrat se je z začetkom vsebin-

Slika 1: Družina helikonov (foto: Luka Cjuha)

ske prenove slovenskega glasbenega šolstva ponudila izjemna priložnost, da vsem do tedaj strokovno zanemarjenim in v obrobje potisnjenim glasbilom omogočimo prihodnje visokokakovostno strokovno obravnavo in organizirano poučevanje znotraj glasbenih šol. Tako smo ob sočasnem upoštevanju in poznavanju tedanjih najuspešnejših praks v svetu lahko sestavili popolnoma nova predmetnik in učni načrt tudi za veliko ter zelo razvejano družino koničnih trobil, katere najnovejši člani so tudi novi helikoni, ki so nedvomno enkratna in izvirna rešitev, ki s svojimi koreninami sega prav v posebnosti našega prostora in izročila.

Osrednja glasbenoizobraževalna ustanova v državi – *Konservatorij za glasbo in balet Ljubljana (KGBL)* – je v zadnjih letih omogočila vpis zelo nadarjenih mladih učencev in prvi rezultati so bili vidni že v najkrajšem času. Srčna želja in ambicija pisca besedila in pobudnika zamisli glede poučevanja helikonov je seveda, da kljub vse večji mednarodni prepoznavnosti in uveljavljanju helikonov prav v Sloveniji obdržimo prvenec in

vodstvo tako v umetniškem (poustvarjalnem in ustvarjalnem) kot pedagoškem smislu in s tem najbolje promoviramo našo domovino kot prostor, kjer nastajajo, zorijo in uspejo izvirne zamisli z visoko dodano vrednostjo.

Ker je sama snov večini (tudi) strokovne javnosti žal premalo poznana ali pa je izpostavljena najrazličnejšim interpretacijam, naj ta članek služi namenu, da jo osvetli in opredeli, hkrati pa ponudi dejstva, razlage, razloge in argumente, čemu bi nove helikone poučevali in uporabljali, skratka – čemu bi ti sploh obstajali.

Osnovni podatki in dejstva

Novi helikoni so družina široko menzuriranih koničnih trobil tipa tuba, pri kateri so dosledno upoštrevane zakonitosti akustike in je sestavljena iz šestih predstavnikov: sopranskega v visokem Es (ki ga vidite na sliki 2), altovskega v Bb, tenorskega v F, baritonskega v Bb, basovskega v Eeb in kontrabasovskega v BBb.

Slika 2: Sopranski helikon (foto: Luka Cjuha)

Zgrajeni so po proporcijah najboljših koncertnih tub, kar pomeni, da se glavna cev dosledno in široko stožičasto širi, širi pa se tudi med ventili in v stranskih ceveh ventilov in to pri vseh predstavnikih družine; da so ustniki pri vseh velikega in globokega kotlastega profila, da so vsi opremljeni z najmanj štirimi ventili in pripravami za pomoč pri intonaciji, kar jim omogoča najmanj tri oktave in pol izenačenega tonskega obsega, začeni s najglobljimi pedalnimi toni do najmanj osmega alikvota; da polzasto zavita, okrogla oblika glavne cevi, načrtovana po načelu zlatega reza omogoča najmanjši možni upor zraka v glasbilu, kar preprečuje objektivne (zaradi gradnje glasbila povzročene) težave pri igranju glasbila; da je njihov zvok žlahten, poln, topel in prijeten, zmožen najvišje stopnje zvočne sinergije in s tem izrazito drugačen kot pri drugih uveljavljenih trobilih z izjemo »njihove matere« – koncertne tube, ki pa do zdaj obstaja le v basovski in kontrabasovski različici; da jim njihove akustične in zvočne značilnosti ob sočasnem vrhunskem obvladanju glasbila omogočajo virtouznost in največji izrazni razpon; da novi helikoni (predvsem višje registrske različice) odpravljajo pomanjkljivosti svojih predhodnikov – krilnih rogov ter vse svoje zvočne značilnosti za razliko od predhodnikov dosledno ohranjajo v vseh dinamičnih stopnjah in v vseh registrih; in končno, da so novi helikoni glasbila, ki ohranjajo zvočnosti koničnih trobil, ki so del našega izjemnega in starožitnega godbeniškega izročila, obenem pa zadostijo zvočnim zahtevam sodobnih trobil in s tem omogočijo umestitev našega izročila in njegove zvočnosti tudi v današnji in prihodnji čas.

Novi helikoni in trobilska pedagogika

Že v uvodu članka so bile poudarjene edinstvene prednosti, ki jih nova glasbila prinašajo v poučevanje trobil, in te bodo zdaj opredeljene primerjalno s predhodnim stanjem. Do zdaj smo namreč na tem področju zaradi najrazličnejših fizioloških omejitev, ki izhajajo iz telesne razvitosti in rasti otroka, s poukom običajno začeli pri devetih letih starosti. Fiziološke omejitve so bodisi povezane z razvojem stalnega zobovja bo-

disi s telesno močjo in rastjo, pri čemer naj bi bili mlajši otroci ali prešibki ali premajhni, da bi lahko uspešno igrali trobila. Neposredna posledica takih nazorov pa se je žal pokazala na povsem drugem področju – v naboru mladih glasbenikov. Že dolgo časa namreč velja, da se prvi in seveda najbolj kakovostni nabor izvede že pri starosti šestih (sedmih) let, ko se večina otrok odloči za glasbilo, na katerem se bodo poslej izobraževali. Bržkone ni treba poudarjati, da takrat v učni proces vstopi kar največja možna večina glasbeno nadarjenih otrok; za kasnejšo menjavo glasbila se žal največkrat odločajo tisti, ki na svojem prvem niso bili uspešni. Trobilska pedagogika si je tako z naborem starejših otrok (tudi »spreobrnjencev«) že v izhodišču onemogočila dostop do najbolj kakovostne izbire bodočih glasbenikov in s tem postala ujetnik negativne selekcije, pri čemer skozi »predhodna sita« pride neprimerno manj »zrnja« kot pri ostalih družinah glasbil.

S pojavom novih helikonov – predvsem z dvema najmanjšima članoma družine (sopranskim in altovskim helikonom) – pa smo dobili glasbila, ki tako v glede ergonomike kot fizičnih zahtev omogočajo uspešno vključitev že šestletnih otrok v glasbeno izobraževanje. Še več: s preprostim in naravnim pristopom, ki temelji le na čim bolj neposrednem nadaljevanju refleksov joka (pri katerem malčki podzavestno izkažejo kar največje znanje »vokalne tehnike«) in refleksa trobljenja z ustnicami (s katerim se premnogi malček kratkocasi že v otroški stajici pri starosti enega leta) lahko dosežemo neverjetno uspešen začetek učnega procesa. Če temu dodamo že omenjene zakonitosti gradnje helikonov – tako glede ergonomike, saj gre za glasbila, ki otrokom omogočajo neutrujajočo držo, kot tudi na zlatem rezu zasnovane celotne gradnje, ki v največji možni meri zmanjša telesni napor izpihovanja zraka v glasbilo – in se tako že v izhodišču izognemo večini vzrokov, ki povzročajo hude težave »premladim« trobilcem, potem ni več tako nenavadno, da kar naenkrat »mlečnozobci« lahko igrajo na ravni deset let starejših trobilcev. Pojav izredno mladih trobilcev, ki se glasbeno lahko nadvse uspešno pomerijo s svojimi vrstniki na klavirju, tolkalih, kljunasti flavti, harmoniki, kitari, violini ali drugih glasbilih, ki so uveljavljena že pri najmlajših učencih, poučevanje trobil v tej starosti ne le opravičuje, temveč ga naredi vabljivega in privlačnega za udeležence prvega nabora, kar odločno poveča verjetnost, da se bodo trobil začeli učiti tudi zelo nadarjeni otroci. Z uspešnim začetkom pouka trobil (z novimi helikoni) v isti starosti kot drugih glasbil se tudi podaljša trajanje izobraževanja do trenutka, ko se bodo nekateri odločali za poklicno izobraževanje. S tem pa dosežemo, da bodo pri starosti, ko vstopajo v to, na sprejemne izpite prihajali tudi trobilci z osmimi leti predhodnega zveznega in kakovostnega izobraževalnega procesa, kar bo seveda odločno pripomoglo na ravni njihovega predhodno usvojenega znanja in povsem spremenilo osnovna izhodišča njihove prihodnje glasbenoumetniške rasti.

Drugače povedano: če bo trobilec pri petnajstih letih – namesto da se, kot je zdaj največkrat običajno, boleče znova spopade s problemom, kako dobiti zdrav zvok iz svojega glasbila – že imel izdelane vse osnove igranja in usvojene tehnične pravilne, lahko v prihodnje postane neprimerno bolj konkurenčen vrstnikom na glasbilih z že dolgo urejeno in uveljavljeno pedagoško prakso, ki se v tej starosti običajno začnejo pretežno ukvarjati edino še z bistvom – z glasbeno umetnostjo. Izvrstni glasbeniki – umetniki pa so seveda neobhoden »humus« ali »gnojilo« bodočega glasbenega razvoja in temeljna pobuda za novo ustvarjanje – analogno temu, kar se je dogajalo v preteklosti v primeru violine, klavirja, violončela in drugih glasbil, ki zdaj tvorijo glasbenoumetniški Olimp.

Za konec tega razdelka še povsem pragmatičen namig: kot so kljunaste flavte tista pihala, ki pomenijo izvrstno izobraževal-

Slika 3: Predaja helikonov (foto: Branko Zabret)

no izhodišče za premnoga pihala, ki jih šestletni otrok zaradi utemeljenih razlogov tako ali drugače še ne zmore, lahko sopranski ali altovski helikon odlično služi v isti namen tudi vsem trobilom, ki smo jih do zdaj zaradi že omenjenih razlogov začeli poučevati šele v višji starosti.

Novi helikoni v glasbeni praksi

Sklepni razdelek članka naj odgovori na najbolj bistveno vprašanje, kaj s temi novimi glasbili. Seveda se bo njihov prihodnji položaj v glasbi krojil le s kakovostjo igranja, saj bo ta pogojevala njim namenjeni ustvarjalni impulz in jih umeščala bržkone v najrazličnejše zvočne postavitve in zasedbe. A ostanimo pri tistem, kar je najbolj primarno in očitno. Pozoren bralec bržkone ni spregledal večkrat poudarjene kontinuitete, ki jo pomenijo ta sicer nova glasbila. Govor je namreč o odločni izboljšavi zamisli, ki je znotraj prave izumiteljske mrzlice devetnajstega stoletja porodila precej številne družine glasbil, a vse z istim namenom: ustvariti zvočno dosledno in izenačeno družino aerofonov, ki bodo zmožna visoke stopnje zvočne sinergije.

Preprosto povedano: hoteli so ustvariti ekvivalent godalom iz družine violin. Bodoči uporabniki oziroma naročniki tovrstnih podjetij so bile tedaj izjemno priljubljene in hitro se razvijajoče vojaške pihalne godbe vseh evropskih in ameriških držav (in kot naravno zaledje – prešteviline ljubiteljske godbe, vznikle po njihovem vzoru), v katerih pa so v osnovni orkestrski postaviti pihalno-troblino-tolkalne zasedbe izrazito pogrešali prav to, kar v simfonični zasedbi pomenijo godala: enovit in izenačen korpus glasbil, ki so zmožna medsebojne zvočne sinergije ter sinergije z drugimi glasbili in zaradi tega tvorijo takó osnovno orkestrskega zvena, kot so tudi osnovni nosilci podajanja melodičnega gradiva.

Obrazložimo pojma zvočna sinergija in zvočni antagonizem. Prvi po eni strani pomeni, da se določen zven zliiva tako medsebojno kot z drugimi, v primeru medsebojnega zlitja pa se

Slika 4: Predaja helikonov (foto: Branko Zabret)

obenem še ojača, pri antagonizmu prav nasprotno ne pride niti do zliivanja niti se zvok medsebojno ne ojača, temveč se – kot rečemo v žargonu – tepe. Prav klasična simfonična trobila (ta so praviloma nastala iz starih vojaških trobil, pri čemer je bilo zaradi nesporne dejanske potrebe po čim večji zvočni jasnosti in prodornosti, recimo sredi bojnega vrveža resnične bitke, zvočni antagonizem celo neobhoden) so najbolj značilen primer glasbil, ki v simfonični zasedbi nenadkriljivo odlično opravijo svojo vlogo kontrasta osnovnemu godalnemu zvoku, v vlogi, ki jo opravljajo godala, pa so povsem neuporabna. Seveda so se pri godbah na pihala tega problema v različnih okoljih različno lotevali: predvsem zahodni del Evrope in Amerika sta odsotnost godal skušala nadomestiti z zelo povečanim številom pihal na enojni trsni jeziček vseh velikosti, izročilo osrednje Evrope in slovanskega vzhoda (torej tudi naše) pa temelji na poudarjeni vlogi koničnih trobil.

Čeprav ni namen tega članka razpravljati, katera rešitev je boljša, bomo vseeno nakazali izrazite prednosti, ki jih prinaša naše godbeniško izročilo. Konična trobila in s tem tudi novi heliko-

ni imajo poleg že navedenih blagodejnih lastnosti, ki prispevajo k uspešnemu pedagoškemu procesu, še eno vrlino: njihov zven je izjemno velik in širok (v tem oziru prava zmes orgel in človeškega glasu), zato že v najmanjši zasedbi vsega osnovnih šestih predstavnikov tvorijo temeljno dosledno in izenačeno zvočnost, za katero bi po zahodnoevropskem (tudi ameriškem) modelu potrebovali več deset glasbenikov. Ker smo v zadnjih desetletjih precej nekritično in tudi nespametno sprejeli »ameriški« model tako na ravni poklicnega in ljubiteljskega godbeništva kot tudi orkestrske prakse v glasbenem šolstvu, se zato redno dogaja, da so zasedbe zaradi visoke zahtevane številčnosti praviloma nepopolne oziroma zaživijo šele s sposojanjem (najemanjem ali kupovanjem) poklicnih glasbenikov od zunaj. Bržkone ni treba posebej poudarjati, da je smisel orkestrskega treninga prav v tem, da med vadbo gojimo zvok orkestra kot celote in edino tako se ta lahko izpili, izoblikuje in zlahka. Če so godbeniške vaje bolj podobne švicarskemu siru ementalcu, pri katerem se luknje zapolnijo šele predzadnja vajo pred koncertom, ko se pridruži »plačana najemniška vojska« in začnejo kot orkestri šele delovati, če šolski pihalni orkestri zazvenijo šele, ko se jim prav tako pridruži »plačana najemniška vojska« ter profesorji, ki tam poučujejo, učenci – tisti, ki jim je ta trening v osnovi namenjen, pa bolj ali manj ostajajo »zvočni statisti«, potem je precej jasno, da je celotno podjetje v sami osnovi precej nespametno, saj nenamensko od osnovne dejavnosti odvajajo sredstva, za kar so bila pridobljena, sama osnovna dejavnost pa se kljub temu strošku izvaja okrnjeno.

Po drugi strani je zelo žalostno, kako kratek je zgodovinski spomin: še nedavno tega je v Sloveniji vsak srednje velik kraj lahko kadrovsko in zvočno vzdrževal svojo godbo, seveda zasnovano na drugem izročilu in s pojavom novih helikonov se to izročilo najmanj lahko obudi, postavi na novo kakovostno raven, kot tudi osmisli znotraj celotnega sistema poučevanja glasbe, zakaj

ne smemo pozabiti, da v našem zgodovinskem godbeniškem izročilu predstavlja glavnega nosilca melodije krilovka, ki se pojavlja v dvoglasju – to vlogo pa še bolj uspešno opravita sopranski in altovski helikon, kontramelodija je pripadala dvojici tenor in bariton, še z večjo lahkoto to naredita tenorski in baritonski helikon, bas pa je tako ali tako v vseh izročilih izključno domena glasbil tipa tuba. Naj še dodamo, da pregovorno »prezahtevna« parta (tako videnje izhaja predvsem iz dejstva, da sta bili obe glasbili največkrat izpostavljeni v najvišji in najbolj zahtevni legi), kot sta prva krilovka in tenor, s sopranskim helikonom, uglasenim v visokem Es, in tenorskim helikonom, uglasenim v F, nenadoma postaneta precej preprosta parta, ki se gibljeta v zlati srednji legi, ki jo zmorejo že zelo mladi trobilci, ne da bi pri tem kakor koli trpela občja zvočnost.

In končno najbolj pomembno: zasedba orkestra, ki sledi našemu zgodovinskemu izročilu, polno zazveni že pri petnajstih glasbenikih (seveda če so v zasedbi vsa potrebna glasbila – tudi vseh šest helikonov) in se (seveda če so zato pogoji) brez škode lahko širi na sto ali več glasbenikov, zdaj uveljavljena zasedba pihalnega orkestra zazveni polno šele pri petdesetih glasbenikih in predvsem pri pihalskih partih zahteva tudi po štiri ali več glasbenikov na glas. To pa prinaša kvečjemu še večjo potrebo (seveda če želimo doseči visoko kakovostno raven) po vselej polno zasedenih vajah in ne po zdaj običajnem kampanjskem pristopu, ki vdano čaka na odrešujočo pomoč od zunaj. Skratka: z uporabo novih helikonov omogočamo precej zdravo življenjsko kondicijo tistega odseka glasbenih aktivnosti, ki je v Sloveniji še vedno najbolj prisoten in poleg bujnega vrveža na glasbenih šolah predstavlja dobrih osem desetih bolj ali manj rednih glasbenih dejavnosti vseh nekdanjih učencev in dijakov slovenskega glasbenega šolstva.

Je treba še dodatno obrazložiti smisel, potrebe in razloge za uveljavitev novih helikonov? (www.krivi-skladatelj.si)